

1995 ЧЫЛДА
УНОЕЗДЭТИНГЕН

№ 156 (14656)

1991 ЧЫЛДЫН сентябрь 19, четверт

Садар өртөө 20 коп.

ШЫН

МАЛЧЫНАР-СИГЕНЧИЛЕР

Талды сыннарынчк эд-теринде шынааларынчк чаа-тунга чедир белекел ап-каннар. «Чарби тоинаны» белекел албааже, хоржик. Ажыл-жигине тышмак хой-жуну ол сөз база күөсөт-тинген.

Чурукта: хойжу Степан Балчыр дузалакчызы Оюн Орлан-биле кызын хойлар-га, хураганарга бээр си-гени белекел ап турган үези.

Охемчик ОНДАРНЫН фотолары.

Арыскандан медээлер ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

«Арыскан» совхоз 1000 га черде тараа культураларынчк ажаалдазын эгелей берген. Комбайндар Борис Чаагы, Ми-хал Кашкендей өске эш-өөрүн мурнап турар. Чаа дүжүттү шөлдөн шөлдө шөртүртүгө чөлөөчүлөр Александр Куулар, Сандык-Доржу Абган олар шалыпкын ажалдап турар. Шаада бо хүннерде 300 тонна ажыг тарааны дүжүткен.

БОТТАРЫ ШИИТПИРЛЭЭН

Чурумалды Кызыл-Турт бээрине совхозтун малчыны-ры чымылга, хуралдаан. Аваа 1991-1992 чылдарда кышга-лаашкына белекел ажалдарынчк дугайында шыгыг чугаа болган. Моон мурнунда совхоз салыр турган, 100 тоина оноваштыр чүгле 25-ле хураган алган турган. Шына-лашкыны шыгыг тургускан. Кол зоотехник М. Норбу, кол мал эмчизи Д. Сарык, малчынар Ш. Доре, О. Санжай-оол, А. Санди олар ол талазы-биле боттарып саналдарына тодоргай айтып турганнар.

Кышга-лаашкына белекел ажалдарын октябрь 1-де доо-ээр деп шийтирилээн.

ПИЛОРАМА БОЛЗА

Мээл харым алдан ийи. Харык-шинэм бички-даа сулара-ваа. Кара чажымдан өскөн черим Арыскан. Күш-ажылчы салым-чорум, текин-биле холбошкан. Тускы мергелим чок-даа болза, кышкы-даа инженер-механик-биле деге чижил болур мен. Арыскан, Ары-Түзү, Ишти-Хем суурларда хал-чыл турар чик машиналары элдерине доктаадыр дуза-лажып, кылмыл берип чоруду. Он-он метр дүртүг бажы-ны туткаш, олуртутум. Арысканын хажылдазы дээш ам-даа ажалдаар мен. Билер-ле бир этемин, пилорамчик, Хүлге, Кожай-Бажы бистик Арыскандан чык эвес, ыш ор-ны черлер-ле болгай. Дөрт олгун-биле пилорамга ажил-даш туруптар болумза, суурну хажылдазын уугу ду-заны көргүзүп болур мен, Чаа пилорама болган болза. Совхоз ооп-биле сарлып болур ник, Чогуур черлер бис-тин совхозна дузалажыр боор дээш идеген, мону «Шыны» бижимди.

Арыскан суур.

Алексея САРЖАТ-ООЛ.

ШТАБ ЧУГААЛАШКАН

Кышга-лаашкына угуштур малга четчир, шынарлыг текинри белекелээр база дүжүттү болган картофельди районода бо хүннерде ажал ап турарынчк талазы-биле чугааны штабча чугаалашкан.

Ол дугайында АУК чөвүленини даргазы В. Хангаев дымдагып кылган. Хурага кышкын совхозтар директорла-ры боттарынын ажил-агыйларынчк кыска дүжүг ажаалдазы-нын талазы-биле санал-бадалдарын тодоргоны-биле кирген-нер. Ажыл-агыйларда кыска хову ажалдарын шугай-даа берген болза, бо хүннерде кышкар-чар материалдар, артык кээктер дыка челишпей турарынчк саадаашкынар болуп турар дээрин алаа айткан. Бо талазы-биле «Арыскан», «Чаагы» совхозтарда алаан бергелешкенин-даа болза, ол ажил-агыйлар күрүнге баштайгы дүжү-дү берип эгелей бергенер. Ындыг-даа болза «чыда» өлүр чыган эвес: бүгү аргаларын ажалдаар алаар деп штаб комитетини дугурушкан, дүжүг ажаалдазынчк бүгү күштү утлаарын шийтирилээн.

(Вистик корр.)

Шагын берге үелеринде чамдык кырган кижилерин дымнап ораага, мынча ди-жир: «Хырын тодуг, акти-ле бүдүн болза, ажырбас чоор». Бистин нийтилевистици экономиказынчк сандаргай байданын сайгара бодап, сөөлү үеде садыг-магазин-нерде аш-чем аймаа ховар кестүр, колдуунда-ла куруг чыгы бавтаранын кай-гал, бар-даа болза, ону са-дып алыр өртктеринчк өскенинге тулустур салып-тар кошук-хөрөгү курлап албаан болгаш, улуг уау-стун ол сөстери угаан-саргы-ка бо-ла кире дүжүр-дир. Амдырал хун бүр бер-деп-даа орап болза, ийи билекти сыгырыпканш, ижин-хырын дүптөн алыр аш-чем аймаан боттарыныс ажаап, бүдүрүп алыр апаар бис. Ындыг үүге, курлавыр тургузуп алырынчк үеи ам келгени бо ышкажыл. Артында-ла, бурган өршөп, бо чылын хову-шөлдөргө тараан картофель, ногаа-ыс-даа, тараа культуралары-даа багай эвес үнгөн. Чер-черде эки дүжүттү берип, харын ажаалданы дүргелдеринче далаштыра берди. Шына-ла ымыг: чүгле районар аш-биле алырга безин эки. Ылангыя Улуг-Хем, Сүт-Хел, Танды. Барын-Хемчик, Бич-Хем. Чөөн-Хемчик районнар бир гектардан-на 10,2-ден 13,3 центнер чедир тарааны ажаап ап, шаанарда чедиргилээн. А нийти рес-публика гектар бүрүндө-не 11,2 центнер дүжүттү ап турарын Тыва Республи-канын Агроулетпур өвиленини сентябрь 16-да редакцияга берген медээинде айтып тур-ар. Биртөө, республика машаагы-биле ол хире дү-жүттү ап турар болганда, чамдык колхоз, совхозтарга хамаарыштыр алыр болза, оон ыракта хой деп чүве билдиргир.

Тараа, картофель, ногаа

Хүнүнде эвес, а чыл тур-гузунда тодуг-догаа орап деп бодаар болза, кым-даа — улуг-даа, бички-даа кижиле бү-рүзү дүжүг ажаалдазынчк кан-дыг-даа чылдааган чокка кир-жир болза, өөрүшкү-майнай-лыг, өлчөй-кежиктиг-даа болур бис. Ынчан, шына-ла, та-раа турда тодуг-ла мен, та-ным турда байлак-ла мен деп, ырлап чоруур апаар бис. Хырын тодуг-ла болза, ажырбас деп чүве ол ыш-кажыл.

Колхоз, совхозтарда карто-фель ажаалдазы база эгелей берген. Ол бистин ийги хлевисис-дир. База-ла ажык-тыг, эки чөм: республика 1946 гектардан картофель ажаар. Сентябрь 16-та чедир оон 228 гектарын ажааган. Алданган дүжүг 1500 тонна болган. Таады район — 449, Улуг-Хем — 247, Каа-Хем — 230, Кызыл район — 230, Барын-Хемчик — 185 тонна картофельди шыгамак-тынче туруп алырынга бе-леткен. Уш район — Бай-Тайга, Тес-Хем, Эркин бо культуранын ажаалдазынче кирбөөн.

Республика бо чылын 462 гектардан ногаа ажаап алыр. Амаангаа шоолуг эвес: 82-ле гектар. Оон чып алган ногааы 515 тонна. Тараа картофель, ногаа дүжүдү бо чылын эки бол-ган, эктисин элээн элэ-даа эгелээн бол, хы-рынныс ашпатаас арга бисте бар-дыр. Ынчангаш бистин амдыралыныска чугула бо үш культураныска ажаал-дазынчк темпизин кошкат-пайн, эчизинге чедиргизис-се кандыгыг, ыпчаш?

Дотчулаады Шагыр-оол ДОРЖУ белекелээр.

Устүнде районун адаанда — Бич-Хем. Оон тараа-жы-лары 22065 гектарын дүжү-дүн ажаар. Кылыр ажал улуг. Дүжүг база эки, Олар

ЧАРТЫН ЧЕДИРЗЕ-ДАА

Тыва Агроулетпур өвиле-нинчк сентябрь 16-да берген медээлери баугаар алырга, республика малга ситен бе-леткээрини планын 54 хуу күөсөткөн азы сан-чугагай-ла биле көргүзгөре 188 мун 544 тонна ситен кылдыр тургаш, бо хүннерде чедир 99 мун 828 тоннаны бүдүрүп кылган. Тен өрткен чыл-дын бо үезинге деинээрге, элээн шалышкын болуп тур-гаш.

Райондордан алган көр-гө, амды-аада: Монгун-Тайга район планын 90 ажыг хууун боттандырган.

Одарнын белекелээр планы 1070 тонна, ам кылганы 1001 тонна болуп турар. Республиканга эи хей мал чени белекелээр районнар-нын бирээзи — Бич-Хемин ситенчилери бириг черде чо-руп турар деп болур. Ук районун ажил-ишчилери планынчк барык 80 хууун күөсөткөн апкан. Бо талазы-биле ажил өвүржүлдерде база багай эвес чоруп ту-рар. Олар амга чедир 6800 тонна хире ситенин белек-кеш, планын 70 хуудан ажыра берген. Эн улуг наайоннарыска Улуг-Хем, Танды ситен белекелээр план-нарын тус-тузунда 60 хуу-дан ажыра берген. Каа-Хем биле Тес-Хем районнар планынчк чүгле 40 хууун боттандырган. Ситен белек-кешин медээлериине моон мурнунда шүгүмчүлөдип келген Току болгаш Эркин районнар ам-даа чер албайн. «Хамыктын кудуруунда» чо-руп-ла турар. Кыш дүжүри-ге чедир оранчк эвээш үе арткан. Артык үүле-херек-ти ам сентябрь төнчүзүгө чедир бүдүрүп албас болу-вуса, он айда соок дүжүп болур. Чүге дие республика девискээринге ам безин ийи катал хар чаган дээрин

сагындырып каары артык эвес. Республика сенаж кы-лырынчк планын 87 хуу күөсөткөн-даа алган болза, витамининчк ситен далганы белекелээринге хожаудап ту-рарын сан-фактылар бадит-кап турар, азы чүгле 41 хуу күөсөткөн. А силос салырынын көргүзү амды-аа-ында 48 хуу. А эртен чылдын бо үезинде ону 33

хуу күөсөткен турган. Бо ажалдар Таады болгаш Кызыл районнарда багай эвес тургустунган. Ындыг-даа болза Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнар мал ченинчк чугула бо культуранын белекелээрин оранчк шүшпөч чорузуп турарын синаар айтып ту-рар. Мал ченин белекелээ-рини хуусаагы эвээжеп тур-де, ону чүгле 16-17 хуу

белекел алырга, канча-даа дүшпөс.

Ситенчилер, тараа-жылар. Уе мыскал, соок келди. Малга четчир салыг, шы-наарыг ченин дүрген белек-кеш, дүжүттү кыска үеде чидирг чокка алаан алыр дээш бүгү күштү утла-дыраалылар!

Дотчулаады Виктор КАРА-САЛ белекелээр.

«ЧУРТАЛГА БАЖЫННАРЫНЫН ФОНДУЗУН ХУУЖУДАР ДУГАЙЫНДА» РСФСР-НИН ХООЙЛУЗУН ТЫВА РЕСПУБЛИКАГА БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН № 173 ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлени республи-кага чуртталга бажынарын хуужуударынчк чуртум болгаш негелдерин «РСФСР-нин чуртталга бажынарынчк фон-дузун хуужуудар дугайында» РСФСР-нин Хойлузунга дүүш-тур бир өй хууседа тодоргайлап доктаадыр болгаш алаа хо-боштыр азы тодоргай информация-биле чогуур үезинде хандыса.

2. Хамаатыларын өнчүзү кылдыр халас дамчыдып бээр чуртталга бажынарынчк нийти чуртталга шөлүтү хемчээ-ли бо кижиге сөөлүтүр 18 дорбелчин метр, өг-бүлөгө 9 дорбелчин метр негелдегил болуун доктаадыр.

Чуртталга бажынарынчк фондузуну ажылгал шынарын, өг-бүлэничк сөөлүн, ооп материалдыг байданын, нийти кү-ажыл стажы бажыны эгидиле чокка кижүргени-биле холбоштыг хаастылыг алганын болгаш өске-даа чүлдери барымдалап көрбүшөөн, «РСФСР-де чуртталга бажынарын-чк фондузун хуужуудар дугайында» РСФСР-нин Хойлузун-ну 13 чүлдүгө дүштүр хамаатыларынчк өнчүзү кылдыр халас дамчыдып бээр чуртталга бажынарынчк хемчээлин улус депутаттарынын районнар болгаш Кызыл хоорай Со-веттерин илгетирин болур эргелиг.

3. Улус депутаттарынын районнар Кызыл хоорай Советтер-

ри хамаатыларын өнчүзү кылдыр дамчыдып бээр квар-терини нийти өртөөн тодоргайлар сорулга-биле улус депу-таттары, профсоюз организацияларынын, күш-ажылчы коллективтерин, сөл-төө органдарын, банкыларын төлө-лөкчилери, а ол ышкаш чуртталга бажынарынчк сөдүп алыр хамаатылар кижир хамаарышпас комиссияларны сойго-ло-лодышкын чокка тургузар.

Бодуну өнчүзү кылдыр чуртталга бажынарынчк сөдүп алыр дугайында хамаатыларынчк билдиринишкенинчк чуга-лажып көрөдө, «РСФСР-де чуртталга бажынарынчк фон-дузун хуужуудар дугайында» РСФСР-нин Хойлузун болгаш бо доктаады Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлени чогуур дүрүмү бадылагыже чедир удурулга болулар.

4. Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Сөдүг, харылзаа коммунал-амыдырал болгаш чоңа өске-даа ачы-дуза та-лазы-биле комиссиязы «РСФСР-де чуртталга бажынарын-чк фондузун хуужуудар дугайында» РСФСР-нин Хойлузун болгаш бо доктаады күөсөлдөзүнчк контролду тур-гузар.

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Даргазынын бирги оралакчызы В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай, 1991 чылдын сентябрь 11.

«БУДУРУЛГЕЛЕР БОЛГАШ ТЫВЫНГЫР-КЫЛЫНГЫР АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГА ДУГАЙЫНДА» РСФСР-НИН ХООЙЛУЗУН ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЕВИСКЭЭРИНГЕ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН № 172 ДОКТААЛЫ

«Будурулгелер болгаш тывынгыр-кылынгыр ажил-чоруду-ла дугайында» РСФСР-нин Хойлузунга хуулап алынганы-биле холбоштыр Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Президиумуну доктаадыр болза:

Дараазында чүлдери боттандырган Тыва Республи-канын Министрлер Чөвүленине дагылар:

— чазактын хуулап алган нормативтиг актыларын «Будурулгелер болгаш тывынгыр-кылынгыр ажил-чоруду-ла дугайында» РСФСР-нин Хойлузунга ийи ай хуу-саада чүлдештир дүштүргө:

— «Будурулгелер болгаш тывынгыр-кылынгыр ажил-чоруду-ла дугайында» РСФСР-нин Хойлузунга чорүш-кек Тыва Республиканын министрстволарынчк, күрүне ком-итеттеринчк болгаш ведомстволарынчк нормативтиг актыларын оларынчк эде көөрү база күш чок болуларын, а ол ышкаш СССР Эвиленини болгаш РСФСР-нин чазактарынын, ведомстволарынчк күрүне комитеттеринчк, ведом-стволарынчк нормативтиг актыларын ажалдаарын сок-сөдүрүнчк ийи ай хуусаада боттандырып хендирер:

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Даргазынын бирги оралакчызы В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай, 1991 чылдын сентябрь 11.

«РСФСР-ДЕ АТ КЫРЫНДА ХУУЖУДУЛГА АГАР-САНААР БОЛГАШ САЛЫШКЫНАР ДУГАЙЫНДА» РСФСР-НИН ХООЙЛУЗУН ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЕВИСКЭЭРИНГЕ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН № 170 ДОКТААЛЫ

«РСФСР-де ат кырында хуужудулга агар санаар болгаш салышкынар дугайында» РСФСР-нин Хойлузунга хуулап алынганы-биле холбоштыр Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Президиумуну доктаадыр болза:

Ат кырында хуужудулга агар санаарын ажыдар эргел-хамыаттарынын дөзөзүн тургузурын болгаш хынал көөрү 1991 чылдын декабрь 25-ке чедир хандырып Тыва Респу-бликанын Министрлер Чөвүленине, улус депутаттарынын Кы-зыл хоорай болгаш районнар Советтеринге, оларынчк ку-сөөк органдарынчк, Тыва Республиканын улус депутат-тарынын көдөз болгаш суур Советтеринге дагылар.

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Даргазынын бирги оралакчызы В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай, 1991 чылдын сентябрь 11.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИН «ТУВИНСКАЯ ПРАВДА» СОЛУНУН ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ КЫЛДЫР ЧАРЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН БОЛГАШ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИН № 165 ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Президиумуну болгаш Министрлер Чөвүленини доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканын Дээди Сөведи, Тыва Республи-канын Министрлер Чөвүлени болгаш журналистер кол-лективни «Тувинская правда» солунун тургузукчулары кылдыр чарлаар.

2. Тургузукчу керээзин төлөвилелин чүлдүт деп санаар.

3. Тыва Республиканын Дээди Сөвединин өмүнээзинден Тургузукчу керээге ат салырын Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Даргазынын оралакчызы эш М. С. Козлова, Тыва Республиканын Министрлер Чөвүленин өмүнээзинден ат салырын Тыва Республиканын Министр-лер Чөвүленини Даргазынын оралакчызы эш В. Я. Содунага дагылар.

4. «Тувинская правда» солунун редакциязынын уста-вын баддылар.

5. Редакция коллективинин салаа кирип келгенине үндөшпөш, «Тувинская правда» солунун редакторунга эш Анатолий Григорьевич Богдановскийн баддылар.

Тыва Республиканын Дээди Сөвединин Даргазынын бирги оралакчызы В. КАЖИН-ООЛ.

Тыва Республиканын Министрлер Чөвүленини Даргазынын оралакчызы В. СОДУНАМ.

Кызыл хоорай, 1991 чылдын сентябрь 11.

МЕДЕГЛЕЛ

Бистин солунун сентябрь 7-деги 148 ду-гаар үндүрүлгезинге «Эркин дугайында» де-эргелиг кыска медээниң үнгенин номчукчула-сактып турал боор. Тыва Республиканын Дээди Сөвединин болгаш Министрлер Чөвү-ленин удуртукчулары-биле журналистер-нин, чогаалчыларын база өске-даа чога-дыкчы интеллигенциянын төлөздери-биле ужуражылгазынын үезинде Эркин районун чурттакашларынын районун Тыва Респу-бликанын составында үндүр дугайында ший-тир хулаап алганын, алаа хамаарышты республиканын удуртукчуларынын тайм-быры кандыг болурун дугайында айтыр-салдынганын ук медээге дыннаткан турган.

Дүүн чаа редакцияга ук чүлге хамаары-тыр улус депутаттарынын Эркин район Со-вединин президиумун медегели келген. Оон моон адаанда парладымыс.

«Улус депутаттарынын рай-он Совети, оон президиум болгаш күөсөкчи комитетиде нийтиел амдыралынчк демо-кратичк, ажык-чарлыг чо-руктуу калбартыр база район-ну рынок экономиказынче шийткелер талазы-биле хем-чеглерин ап, кижилерин боттарынын үзүл-бодалдарын болгаш сөнал-окаларынчк жет-килергейээринчк деттик, ажил-чорудулга идиг бээр бодалдары база сөналдары ажылгап, хүндүлөп көрүп ту-рар. Ооп-биле мергелештир чамдык кижилеринчк демо-кратичк, ажык-чарлыг чо-руктуу ажылгаш, үш-дүрүм меге, бөдүткел чок чүлдөр-ни чоңун өмүнээзинден чу-гавалар чоруктар-биле эп-тешпозистинчк илереди, ре-аиюнун чоңуну негелдезин барымдалап, дараазында медегелди Тыва Республи-канын ботту Чоңунга, Дээди Сөвединге, Министрлер Чө-вүленине район Советинин президиуму кылтып тур.

1. Эркин районун чур-такчы чоңуну Тыва Респу-бликанын составында үнөр дугайында шийтир хулаап алган дугайында үндөзүн чок чүлдүт бодат тип, Тыва Рес-публиканын удуртукчулары-га ужуражылга үезинде Сер-гей Бокрич тургузул тур-гаш.

2. Эркин районун чур-такчы чоңуну өмүнээзинден кыдыг-даа айтырылган республиканын дээди удур-тукчу органдарынчк муруну тургузар эргени С. Бакра улус депутаттарынын рай-он Совети-де, оон президиум-даа бербээ.

3. Районун чурттагы чо-нуну чонуну медегелди ре-спубликага тератканы дээди С. Бокрич бодуну бурууну солун дамчытыр Эркин ра-йонун чоңуну министри не-гелеттүр болза, эрге-хоой-органназын айтырылган тур-гузурын район Советинин президиуму дымдадыр тур-ган. Район Советинин дарга-зы К. МОНА.

